

AKI OTT MARADT KÖZÉPEN¹

Emese monológia

Lejegyezte és monológgá szerkesztette: Hadas Miklós

DOI 10.35402/kek.2025.4.12

Absztrakt

2022-ben az NKFI támogatta „A plurális habitus mintázatai a romániai és szlovákiai magyar kisebbség körében” című kutatási pályázatomat, melyben azt vizsgálom, hogy a kisebbségi magyarok diszpozíciói hogyan változnak a különböző strukturális meghatározottságok hatására. E kutatás részeként több tucatnyi életútinterjút készítettem az említett két országban élő kisebbségi magyarokkal. Néhány interjút monológokká szerkesztettem. A jelen szöveg alapjául szolgáló interjúk 2024 és 2025 között készültek Emesével, aki az 1980-as években egy román többségű erdélyi városban nőtt fel, a kolozsvári egyetem bölcsészkarán tanult, majd a párizsi Sciences Po-n szerzett mesterdiplomát marketing-kommunikáció szakon. Saját szavai szerint ő az „aki ott maradt középen”.

The one who remained in the middle

Emese's monologue

Abstract

In 2022, the Hungarian Research Council supported my research proposal, entitled “Patterns of plural habitus among Hungarian minorities in Romania and Slovakia”. The aim of the research is to understand how minority Hungarians’ dispositions change as a result of structural and situational constraints. As part of this research, I have conducted dozens of life-path interviews with minority Hungarians living in these two countries. Some interviews were edited into monologues to make them suitable for further sociological interpretation. The interviews on which this text is based were recorded between 2024 and 2025 with Emese, who grew up in a Romanian-majority town in Transylvania in the 1980s and, after studying humanities at the University of Cluj-Napoca, went on to complete a master’s degree in marketing communications at Sciences Po in Paris. In her

own words, she is the one who “remained in the middle”.

Van egy román barátnőm, egy grafikus végzettségű képzőművész, aki abból él, hogy újjazdag családoknak tart rajzórákat. Sokszor az anyuka és a gyerekek együtt jelennek meg nála. Beutazta a világot, mert ezek az újjazdag nők elmennek vele akár Balira is, hogy ott fessenek és rajzoljanak. Amikor bekerült Kolozsváron a képzőművészetre, nem ment el bentlakásba, hanem összeszedett öthet embert, béreltek egy nagy házat, nagy vacsorákat rendeztek, és társasági életet éltek. Ő egy érzékeny és simulékony valaki, aki két perc alatt leveszi mindenkiről, hogy kicsoda-micsoda. Megjegyzem, hogy a „simulékony”-kifejezésnek magyarul van egy negatív konnotációja. Szorgalmasan dolgozik húsz éve, bizonyos értelemben túlteljesíti a várakozásokat, pontosan tudja, hogy az emberekkel hogy kell beszélni, és ebből organikusan építkezik. Van egy iskolája és egy igényesen berendezett lakása, ami rendesen meg is van csinálva. Látszik rajta, hogy sok pénzből készült, de jó ízlés alapján. Az ő pályája a román közegben egy sikeres karriernek számít. Ugyanakkor erre a magyar barátaim közül a legtöbben azt mondanák, hogy fúú, ez nem igazi művész, újjazdag nőknek rajzot tanítani, na ne mááá!!! Mintha a sikerrel elárulnánk valamit, ami sokkal mélyebb és organikusabb. Tudom, hogy ez egy hülye érv, de ösztönösen értem és érzem, hogy az elitista magyar kultúrának mi a baja a piaccal és a populáris kultúrával. Ezért gondolom azt, hogy az én gondolkodásmódom is nagyon magyar. A románok sokkal rugalmasabbak ebből a szempontból, mivel azt gondolják, hogy ami a piacon megél, és ami fel tudja kelteni mások érdeklődését, az értékes. Pont.

Én egy multikulturális közegből jövök, ahol az apám mindig egy tolerancia-diskurzus nevében beszélt. De akkor mégis hogy történhetett meg, hogy amikor egy román fiúval állítottam be otthon, akkor teljesen befeszült, és idő kellett, amíg a helyzetet elfogadta? Azt még el tudta képzelni, hogy a szomszéd varrónő családjában legyen egy vegyesházasság, de a saját családjában már nem. Az én életemben meghatározó a kultúraköziség,

¹ Ez a szöveg a „Plurális habitus mintázatai a romániai és szlovákiai magyarság körében” című, 143610-es számú NKFI pályázat keretében készült.

miközben az otthonról hozott kulturális tudásom mégis egy nagyon magyar *mindsetet* vésett be az agyamba, mivel annak ellenére, hogy nagyra értékelem a kultúra sokféleleséget, egy tömbből való a gondolkodásmódom. Ezzel szerintem nagyon sokan vagyunk így Erdélyben. Ugyanakkor szokták nekem azt is mondani, hogy amikor valami mellett érvelek, akkor nem a saját szempontjaimat helyezem előtérbe, hanem képes vagyok mások perspektíváját is figyelembe venni. Ez szerintem is igaz, de mégis azt gondolom, hogy az a kulturális tudás, ami a világhoz köt, tipikusan magyar. Rám is jellemző a sérelmi retorika, hogy mindig mi húztuk a rövidebbet minden helyzetben, tép minket a balsors, satöbbi, satöbbi. Vagyis hiába él sok erdélyi magyarban egy olyan elképzelés, hogy mi nem vagyunk a magyarországi panaszskultúra része, e tekintetben mégis közelebb érzem magam a magyarországi perspektívához.

Apám egy szegényparaszti családból származik, akinek hatalmas előre lépés volt, hogy lelkész lett belőle, csak hogy lelkileg ezt soha nem volt képes feldolgozni. Mindig azt gondolta, hogy ő ehhez nem elég, ezt nem érdemelte meg. Jellemző, hogy a legtöbb, amit velem kapcsolatban el tudott képzelni, az volt, hogy majd milyen jó tanítónéni leszek. Ezért akart Nagyenyedre küldeni a tanítóképzőbe. Az ilyen alulpozicionálás nagyon jellemző volt ránk, ami szerintem a kisebbségi léthelyzetből fakadó kisebbségi komplexusunk számlájára írható. Mindig volt egy ilyen biztonsági játék a családban, magunkról kevesebbet gondoltunk. Apámra is mindenki azt mondja, hogy milyen szerény, pedig ez lelkészként nem mindig volt előny számára, noha az igaz, hogy a hívek mindig is nagyon szerették. A szerénység jellemző rám is, és ennek lett hozadéka, hogy a karrierista emberek engem morálisan nagyon taszítanak.

Anyám egy érdekes személyiség, aki egész életében csak ízléses darabokat vett föl. Ő egy kedves és visszafogott ember, remekül főz, abszolút nem zsírosan, rántást nem használ, zöldségalapú ételeket készít, és ami savanyúságot és lakvárt megcsinál, az a legmagasabb szint. Elképesztő tisztaság van mindenhol, mivel szinte kényszeresen takarít. Ugyanakkor otthon soha nem kellett segítenem neki a háztartási munkákban, mert nem akarta, hogy én is olyan háztartásbeli legyek, mint ő. Szigorúan osztályozta az embereket is. Ha valahova elmentünk látogatóba, utána mindig megbeszéltük, hogy milyen tárgyak voltak ott, és hogy mennyire volt ízlésesen berendezve a lakás. Őt igazából az zavarja, ha valakin az látszik, hogy hamis. Kicsi túlzással, valóságos

ízlésdiktatúrát tartott otthon, miközben ehhez semmi diplomája nincsen. Apámmal abszolút egy srófra jár az ízlésük, többször is előfordult, hogy ugyanazt vették meg egymásnak karácsonyra. Gyerekként nekem nagyon fájt, hogy nem voltak nálunk ilyen kis csecsebecsék és nipppek, de anyám mindig elmagyarázta, hogy ezek nem igazi értékek, szériatermékek, és rossz ízlésre vallanak. Sok népi tárgy is bekerült a lakásunkba, tele voltunk csergével és könyvvel, természetesen csergéből csak egyszínű fehér volt otthon. Cserépedényeink is voltak, de korondi már nem, mert az már giccsesnek számított.

Sokat jártak moziba, tagjai voltak az irodalmi körnek. Emlékszem gyerekkoromból, hogy beülünk egy terembe, és egy öreg bácsi unalmas dolgokat mond, és nekem csendben kell lenni. Ha anyám meghallja Illyés Kinga nevét, hatszor meghajol előtte. Ma ezt már egy kicsit ironikusan mondom, hogy ezt még mindig nem unják, de ők ebben nagyon otthon voltak. Mindig úgy altattak el engem, hogy amikor meseolvasásra már nem volt energiájuk, akkor emlékeztetből mondták a verseket, úgyhogy két és fél éves koromban a *Hetedik eklogát* én már el tudtam mondani. Ők azok a szülők, akik mindig nagyon érdeklődtek irántam, úgyhogy azt szoktam mondani, hogyha lenne egy reality tévé, ahol engem lehet nézni reggeltől estig, akkor anyám állandóan azt nézné. Egyedüli gyerekként annyi figyelmet kaptam, hogy ha itt állna körülöttem a fél világ, és engem nézne, az nekem természetes lenne, mert gyerekkoromban megszoktam, hogy annál érdekesebb dolog, mint amit én csinállok, nemigen létezik a világon.

Volt egy ilyen kis fiktív világom, ki tudtam találni sztorikat, elég jól tudtam utánózni a nagyanyámék nyelvjárást vagy a kényeskedő rokonok hanglejtését, és ezt a szüleim nagyon élvezték. Tulajdonképpen én voltam az az ember a családban, aki a jókedvet behozta. Akkor volt jó a hangulat és teljes a családi béke, ha én ilyen kis ügyes, mosolygós voltam. Lényegében én voltam a kis jutalmazó valaki, és így valahogy én lettem a család bohóca. Ha játszottunk a szüleimmel, akkor barkochbáztunk, és ha kirándulás közben apám elkezdett egy verset, akkor mi anyukámmal tudtuk folytatni. Arra nagyon büszkék voltak, hogy úgy végeztem el az iskolákat, hogy egyáltalán nem kellett nekem segíteni. Viszont amikor ilyen kaka-pisi viccekkel jöttem haza az iskolából, apám mindig kiment a szobából. Az emésztésről vagy a testnek bármilyen dimenziójához kapcsolódó dologról sohase beszéltek. Ez egy hatalmas tabu-csomag része volt.

1983-ban születtem, és mivel a városban, ahol laktunk, a románok voltak többségben, román bölcsibe kerültem. Párhuzamosan tanultam a két nyelvet, és hatéves koromban már ugyanúgy beszéltem románul, mint magyarul. Imádtam az óvodát, mert a nagycsoportos román fiúkkal jóba lettem, és ők azon versenyeztek, hogy ki olvassa föl nekem a mesét. Ilyen cserfes kislány voltam, és mindenkinek megtöltöttem a fejét mindenféle hülyeséggel. Tehát a beilleszkedés nagyon jól sikerült. Nem kellett nagy döntést meghozni, hogy melyik iskolába menjek, mert csak egy magyar osztály volt az egész városban. Szerintem a kommunista Romániában akkoriban jó volt a közoktatás. Jó tanáraink voltak, olyan matektanárnőm volt, aki azt mondta, hogy tizedes pontossággal ugyanazt fogjuk kapni a felvételin, amit nála. És igaza lett. Néha fociztunk is az iskolában, és akkor engem általában beraktak a kapuba. De ha láttam, hogy a másik csapatból valaki nagyon hajt a labdára, akkor odaadtam neki. Mái nem tudom beleélni magam, hogy az lehet a cél, hogy valaki gólt rúgjon. Semmi játéknál nem tudok menni ezzel, hogy le kell győzni a másikat. Ugyanakkor futni nagyon szeretek, a félmaratont is lefutottam, és táncolni is imádok. De azt is egyedül, engem ne kérjen fel senki, majd én csinálom egyedül! És amit szégyellni szoktam, hogy én tényleg egy stréber voltam. Úgy gondoltam, és ez máig is így van, hogy az iskolában történnek a legérdekesebb dolgok a világon, ezért engem a tanárok nagyon szerettek. Jó voltam csomó mindenből, nemcsak az általánosban, hanem később a középiskolában is.

Aztán sikerült valahogy átvinnem, hogy ne az enyedi képzőbe, hanem Kolozsvárra kerüljek az egyik legjobb magyar líceumba, amit szintén imádtam. Volt néhány olyan szuper tanárom, akiknek máig tartó hatása volt az életemre. Egyfolytában bent voltam a suliban. Voltak délutáni szakkörök, egyik nap nyelvkörre mentem, másik nap táncházba, harmadik nap másik nyelvkörre. Voltunk néhányan az osztályban, akik erősen hittünk abban, hogy az iskola meg a tanulás nagyon fontos, és kialakult közöttünk egy erős szövetség. Amikor később láttam, hogy a pesti elitgimnáziumok miről szólnak, rájöttem, hogy mi is valami hasonlót csináltunk. Olvasmányokat cseréltünk, erős öntudatunk volt, mi voltunk az elit az iskolában. Aranydiplomával végeztem, nem is voltak tízesnél kisebb jegyeim, miközben nem tanultam sokat. Nagyon könnyen ráállt az agyam arra, hogy amikor az első órán megláttam a tanárt, tudtam, hogy mit fog elvárni tőlünk. Elég hamar kiismertem őket. Nagyon

gyorsan átlátom a struktúrákat, miközben az is igaz, hogy nem megyek elég mélyre, mert mindig a következő átkapcsolásra vagyok kíváncsi. Eközben bevállalás is voltam, de nem voltam sem egy ilyen nagykörmű izé, sem szakbarbár, mivel nem vagyok az az ember, aki az életét rááldozná egy kis probléma megoldására. Ennél jóval frivolabb vagyok. Mindig arra gondoltam, hogy az a dolgom, hogy megértsem, mi van ma a világban. Az, hogy mi a *Zeitgeist*, engem folyamatosan foglalkoztat.

Negyedikes voltam, amikor elmentem a filozófia tanulmányi versenyre, ahol volt egy bukaresti román fiú. Mirceának hívták, és olyan volt, mintha nekem találták volna ki. Kopaszra nyírt, belevaló, izgalmas srác volt. Ő lett életem nagy szerelme, neki köszönhetem, hogy számomra a szerelem nyelve a román. Teljesen megbabonázott, és ebből kialakult egy viharos szerelmi kapcsolat, ami kinyitotta előttem a világot. Ő most egy nagy bukaresti kiadónál kreatív vezető, aki azért felel, hogy milyen könyveket adjanak ki. Az anti-sznobsága borzasztóan tetszett nekem. Vulgárisan beszélt a pörgős bukaresti nyelvet. Emlékszem, egyszer azt mondta, hogy miért lenne magától értetődő, hogy Foucault-t mindenben kritika nélkül el kellene fogadni? Ezzel teljesen lefegyverzett, és úgy tűnt nekem, hogy ennél nagyobb menőség nincs a földön. Meg kitalált egy fiktív amerikai filozófust, és arról írta az értekezését. Utána a díjkiosztón szoknyában jelent meg, mert kölcsön kérte egy szebeni csaj indiai szoknyáját, ami ugye uniszex. Akkor figyeltem föl rá. Ez a fajta flexibilitás a magyar heteró férfiakban nagyon kevésbé volt jelen. Ebben persze volt egy jó adag pimaszság is, ami mindenben nagyon jellemző volt rá. Számomra az volt a leginkább lefegyverző, hogy mennyire a protokoll betartása nélkül tud közeledni emberekhez. Volt egy ilyen impertinens stílusa, ami nekem akkor nagyon szexinek tűnt. Megbeszéltük azt is, hogy a legnagyobb negatív időbefektetés az, hogy valakinek gyereke legyen.

Mindig a legkínosabb dolgokat vetette fel: ezt miért olvasod, az miért érdekel? Amikor először voltam nála Bukarestben, mindenkivel beszélgetett az utcán, én meg kérdeztem tőle, hogy honnan ismer ennyi embert. Erre mondta, hogy nem ismeri egyiket sem, de szeret mindenkivel szóba állni. Nagyon autonóm módon élte az életét, és neki köszönhető, hogy megtapasztaltam, mit jelent a szabadság elementáris élménye. Én egy kötelességelvű világból jövök, és ő megmutatta, hogy ezeket a dolgokat el lehet küldeni a francba. Ő egy igazi életművész, és mondta is később, hogy minden párkapcsolata

addig tartott, ameddig a szex és a szerelem aránya kiadta azt, amire neki igénye volt. Nem tudom, hány magyar embert tudnék felhozni, aki magáról elmondhatja ezt. Lett végre egy olyan értelmiségi ember a környezetemben, akit nem a múlt, hanem a kortárs világ érdekelt – ez a korábbi tapasztalataimhoz képest ég és föld volt! A kultúrának egy olyan rétegét szerettük mindketten, ami kortárs volt, és amiről korábban azt gondoltam, hogy azzal nem lehet teljes erőbedobással foglalkozni. A film, amin összejöttünk, az *Amerikai szépség* volt. Ez a filmtörténetnek egy nagyon egyedülálló korszaka. A *Fight Club*ot meg a *Mátrix*ot is vele láttam először, és teljesen lenyűgözött Brad Pitt, hogy igen, ilyen a kapitalizmus, és ez fog bejönni hozzánk, Romániába is. Egyébként ennek ellenére nem éreztem és ma sem érzem úgy, hogy a kapitalizmust aknákkal fel kéne robbantani alulról. Azt gondolom, hogy rengeteg kreativitás is kibontakozhat a kapitalizmusban, és hogy érdemes megérteni a vállalkozói kultúra rétegzettségét, mivel lehet abban sok pozitív elem is.

Aztán persze hamar előjöttek a habituális különbségek. Én egy hűséges, tradicionális típus vagyok, akinek az exkluzivitás nagyon fontos, ő meg nem kifejezetten ilyen, úgyhogy elég szépen összeért a szívemet. Úgy érettségiztem, hogy ingáztunk Bukarest és Kolozsvár között, és egyáltalán nem foglalkoztam azzal, hogy mi van az iskolában. Amikor volt valahol egy üres lakás, akkor mehettünk oda, az osztályból sokan tudtak erről, és falaztak nekem. A szüleimnek is bemutattam, de arról fogalmuk sem volt, hogy milyen intenzív szexuális életet élünk. Csakhogy amikor jött a nyár, ő elment a román tengerpartra, és két hónapig nem hallottam róla semmit. Akkor még vezetékes telefonon meg levélben tudtunk kommunikálni. Leveleket olykor küldött, de egész nyáron hírzárlat volt. Én meg azt gondoltam, hogy leszárom, hozzám többet nem jön vissza, és kompetitív szellemiséggel én is elkezdtem pasizni. Erre az egyik osztálytársnőm mondta, hogy ezt nem csinálhatod, gondolj apádra. És akkor éreztem, hogy átértékelődik bennem minden. Vágynék arra, hogy kalandor legyek, de mindig is erősebb volt a kötelességtudat bennem. Nekünk minden tilos volt, mert bármilyen irányba is léptem, az egész város rögtön tudott róla. És Mircea pontosan azért kellett nekem, mert róla senki nem tudta Kolozsváron, hogy kicsoda, és ez kiváló alap volt arra, hogy egy jó szexuális kapcsolat létrejöjjön közöttünk. Engem mindig is nagyon zavart, hogy Erdélyben mindenkiről tudtuk, hogy ki kinek az exe, és ezt annyira borzalmasnak tartom, hogy ma is szégyellem magam miatta.

Ősszel aztán megint szembejött velem az utcán Kolozsváron, és azt mondta, hogy ide jön egyetemre, és hogy ki ígért itt exkluzivitást? Egyébként úgy indult el Bukarestből, hogy nulla pénz volt nála, de tudott furulyázni, és a vonaton összefurulyázott magának annyi pénzt, amiből Kolozsváron egy darabig meg tudott élni. Volt ebben valami kúlság. Improvizált, és bízott magában, hogy meg fogja oldani. Na, én nem ilyen vagyok, nem tudok improvizálni! Ha megyek valahová, tudni akarom, hol lesz a szállás, mit fogok csinálni, mit nézek majd meg, satöbbi. Szoktam is magamat karikírozni, hogy én az életben is stréber vagyok. Viszont a munkámban sokszor nem mérlegelem, hogy mi lenne jó nekem, csak az automatizmusaim működnek, miközben szorongok, hogy teljesítenem kell. Vagy ha egy levélre nem válaszolok azonnal, akkor a másik azt fogja gondolni, hogy én egy utolsó, megbízhatatlan valaki vagyok. Az én generációmban az volt, hogy elég intenzív éjszakai életet éltünk, amire különben még most és képes vagyok, de ha reggel ötig bulizok, akkor nyolckor már el tudok kezdeni dolgozni. Megiszom a kávé, amitől összerakom magam. Vagyis a tudatos énem segítségével térek vissza. Mirceánál meg azt láttam, hogy az ilyen bulizós periódusokra másnap rápihent, amire én képtelen lettem volna. Utána még egy évig kínoztuk egymást, de én nem akartam beadni a derekam, és végül visszament Bukarestbe. Később még többször találkoztunk, leveleztünk egymással, maradt köztünk egyfajta cinkosság. Mindig lecsékkoltuk, hogy a másikkal mi van.

Ma is úgy látom, hogy ez a szerelem engem felépített, abba tudtam kapaszkodni, hogy van egy másik világ, nemcsak az, amit a bezáródott magyar kultúrában láttam. Nekem akkor lett a román kultúra az etalon, mert rájöttem, hogy mennyivel izgalmasabb és korszerűbb, mint a magyar. A vitalitása valahogy más. Ezt rossz így kimondani, de valahogy sokkal jelen-akáróbb a román kultúra, mivel nincs benne ez a csomó Kelet-Nyugat-rinya, meg az urbánusok és a népiesek. Sok elem keveredik benne, és amit a székelyeknek föl szoktam róni, hogy túlságosan védik a tradícióikat, az a románokban nincs meg. Azt a flexibilitást látom náluk, hogy föl szívják az új dolgokat, és nagyon gyorsan siklanak a rendszerek között. Mindig visszaemlékszem arra a mondatra, amit egy román táncostól hallottam, aki azt mondta, hogy míg a szüleik még a román személyvonatokkal jártak, ők már TGV-vel közlekednek. És ha Bukarestben nézem az embereket, imádom látni, hogy ez a társadalom milyen szépen vegyíti össze a modernizációt minden mással.

A kolozsvári egyetemi éveket nagyon nem szerettem. Egyrészt a bölcsészkar egy nagyon szexista közeg volt, ahol nem éreztem jól magam. Amennyire felszabadító volt a líceum, annyira nem találtam meg sem azokat az embereket, akikről úgy éreztem volna, hogy kicsit többet tanítanak annál, amit már tudtam, sem azt, hogy kaptam volna egy olyan mentorálást, ami segített volna. Sokan is voltunk, a tanárok sokkal idősebbek voltak nálunk, és csak ledarálták a dolgokat. Itt találkoztam először azzal, hogy az ilyen eminensekkel szemben, mint amilyen én is voltam, sokszor volt egy ilyen rosszindulat, hogy mi a fenét képzelek magamról. Bekerültem egy olyan nyelvszakos évfolyamra, ahol volt hetven lány, ilyen kis megfelelni vágyók, akik tanítóképzőből érkeztek. Nem akarok csúnyákat mondani, de ők engem nagyon utáltak. Hogy minden órán én szólok hozzá, meg hogy fennhordom az orrom, én meg leszartam, hogy ők mit gondolnak. Volt egy fiúbanda, akikkel együtt lógtam, én voltam közöttük az egyetlen lány. És ott voltak ezek a nem túl okos lányok az évfolyamon, akikkel egyáltalán nem foglalkoztam. Úgyhogy minden félévben elmentem valahová külföldre ösztöndíjjal, mert nem akartam velük együtt lenni.

Én abban nőttem fel, hogy a szüleimnek volt egy kisebbségi komplexusa a székelyekkel szemben, hogy házat tudnak építeni, meg hogy visszatatulják a régi mesterségeket, satöbbi, satöbbi. De anyám azt is gyakran mondta, hogy ők könnyen beszélnek, mert amit a Székelyföldön meg lehetett csinálni a kommunizmus idején, az a szórványban nem volt lehetséges. Az évfolyamtársaim túlnyomórészt ilyen egyperegyes székely lányok voltak, akik azért lettek magyartanárok, hogy megspórolják maguknak a román kultúra megismerését. Bevallom, én akkoriban nem szerettem a székelyeket – sajnálom, hogy ilyen kell mondanom. Nagyon életképes az életstratégiájuk: vannak ezek a kis közösségek, amik nagyon megerősítették a határaikat, de sajnos engem nem érdekelt, hogy valaki az egydimenziós identitását hogyan védi. Nekem az alapértékeim pont a sokféleségről szóltak. Amikor elkezdtek beszélni, én úgy voltam vele, hogy jó, gratulálok, ügyes vagy, de nem tudok miről beszélgetni veled, mert az én világom nem ez, na! Én mindig azoknak a deviáns székelyeknek voltam a mentora, akik ott nem érezték otthon magukat. Mivel mondjuk egy meleg fiút Kovásznán biztosan megpróbáltak a melegségéről lebeszélni, mert ez nem érte meg a családjának. Mert ott mi éri meg? Hogy maradjon, gyereket csináljon, és befektessen a jövőbe. Ez persze, tudom,

nemcsak egy ilyen székely dolog, mert a kisközösségeknek mindenhol a világon van egy ilyen lefojtó szerepe.

Valahogy úgy kezdődött, hogy ők visszaütöttek, vagyis nagyon hamar kialakult bennük a velem szembeni ellenérzés. A második sörözés után azt éreztem, hogy ki vagyok zárva. Az akkori önmagamra úgy emlékszem vissza, hogy nagyon egyedül voltam, és mintha ezek az emberek kicsúfoltak volna engem. A székely férfiakról meg az volt a benyomásom, hogy nem sportszerű vitapartnerek. A legkiválóbbak is agresszívek, és nem tudják elfogadni, ha valaki másként gondolkodik. Folyamatosan úgy éreztem, hogy az intellektuális hozzáállásomat megkérdőjelezzik. Kicsit ilyen bullying-áldozatnak éreztem magam. Úgy gondoltam, hogy én vagyok az értékesebb, és nem volt bennem semmi késztetés, hogy ezen a rosszhangulatú helyzeten változtassak. Nem tudtam mit kezdeni azzal, hogy visszautasítanak, és úgy voltam vele: miért is kéne teperjek, hogy ezekkel barátkozzak? Nekem azokból az évekből nincsenek barátaim. Ebben biztos én is hibás vagyok, mivel huszonévesen csak annyit érzékelttem, hogy ezek a lányok abban jók, hogy elcsicseregnek, elkéregetik a puskát, pletykálnak, de azt nem láttam bennük, hogy magukkal akarnának valamit kezdeni. Most is erős bennem az ellenérzés azzal kapcsolatban, ha egy nő kritika nélkül fogadja el a patriarchátus által kijelölt szerepeket. De belátom, hogy vannak helyzetek, amikor tényleg nincs más lehetőség. És ma már inkább azt gondolom, hogy a székelyek előtt le a kalappal, tényleg! Elképesztő az a szívósság, amivel élnek, csakhogy belőlem minden kvalitás hiányzik, amivel egy ilyen életmódot tudnék vállalni. Ma már pontosabban látom azt is, hogy a székely társadalom a nőnek milyen pozíciót biztosít. Ő végzi a láthatatlan érzelmi munkát, a kapcsolattartást, a férj családjával is a feleség tartja a kapcsolatot, akitől emellett még azt is elvárják, hogy legyen kedves, érzékeny, és vigye a háztartást. Szupernők kellene oda – és vannak is.

Amikor öt év után az államvizsgámra készültem, fogalmam sem volt róla, hogy mit kezdek majd magammal. De megláttam egy hirdetést a Francia Tanszéken, hogy lehet jelentkezni marketing-kommunikáció mesterszakra Párizsba, a Sciences Po-ra. Gondoltam, megpróbálom, bár biztos voltam benne, hogy úgysem fognak felvenni. Szerencsére nagyot tévedtem, mert felvettek, mégpedig a legmagasabb pontszámmal. Úgyhogy 2006 szeptemberében teljesen egyedül megérkeztem Párizsba. Ott szembesültem azzal, hogy mennyire szorongok,

noha erről előtte fogalmam sem volt. Korábban annyira teleraktam magam programokkal, hogy azt se tudtam, létezik olyan, hogy szabadidő. Párizsban nulla embert ismertem. Romániában volt egy olyan illúzió, hogyha az iskolában jól teljesítek, akkor társadalmilag meg fogom tudni oldani a dolgokat. Románia után durva volt látni, hogy az elitizmusnak milyen formái léteznek a kapitalizmusban. Párizsban jöttem rá, hogy küzdeni kell, de úgy éreztem, hogy erre soha nem leszek képes. A diákok nem segítettek egymást, nem is igen szóltak a másikhoz, olyan nagy volt a harc. Egyfolytában azon szorongtam, hogy nem vagyok elég jó, és azt éreztem, hogy statisztika vagyok egy nagyjátékfilmben, miközben láttam az értetlen csodálkozást a franciák arcán, ha olykor valami értelmeset tudtam mondani.

Aztán két év alatt végül nagyon belaktam a várost, és utána szerettem volna úgy élni, ahogy ott éltem. Szorongtam, az tuti, de a végén hozzászoktam ahhoz, hogy a kulturális fogyasztásnak van egy nagyon habzsolós és nem kötelező érvényű struktúrája. Akkora a választék, hogy úgysem lehet mindent megnézni, tehát nincsenek kötelező választások, mint Pesten, és ettől sokkal szabadabb lesz az ember. Felszabadító volt, hogy magamra úgy gondolhattam, hogy nem egy kulturálisan meghatározott személyiség vagyok, hanem egy kreatívan gondolkodó amatőr. A Louvre-ban voltam minden vasárnap, megnéztem az összes múzeumot, a kicsi galériákat, és rengeteget jártam moziba is. Mint egy kis vadóc, összeviszta mászkáltam. Könyvbeutató, író-olvasó találkozó, akármi. Nem voltam telepakolva órákkal, a könyvtárban olvastam egész nap, és minden este elmentem valahova. Pesten, ahol már több mint egy évtizede élek, van egy ilyen provincializmus-érzésem, látom, hogy a kulturális intézményeknek nincs idejük rendesen felépíteni valamit. Persze tudom, hogy ez így van egész Kelet-Európában.

Amikor találkoztam Mirceával, az volt az amerikai tömegfilm nagy korszaka, és ezek a filmek engem teljesen beszippantottak. A *Fight Club* és a *Mátrix* után azt éreztem, hogy a filmnyelv inkább arra való, hogy egy gyors, formabontó narrációt elmondjon, nem pedig egy olyan lassút, mint Jancsó vagy Tarr Béla, mert arra való a fotó. Párizsban ehhez jött a képzőművészet és az építészet. Szerintem Párizsban az a lenyűgöző, hogy van a várostervezésnek sok olyan korszaka, amikor szépen lehet látni, ahogy a történeti rétegek egymáshoz kapcsolódnak a város szövetében. Amikor először hazajöttem Kolozsvárra, és a főteret megláttam, feltűnt, hogy a

kábelrengeteg az épületek homlokzatát élvezhetetlenné teszi. Akkor kezdtem meglátni a csúnyaságot Kolozsvárban, és akkor kezdtem el úgy nézni mindenre, hogy mi van akkor, ha nem élek valahol. Párizsban arra is rájöttem, hogy brutálisan modernista ízlésvilágú ember vagyok, akit baromira érdekel az utcai öltözködés, a populáris kultúra, és az, hogy az emberek tudnak magukról egy csomó mindent, és az identitásukat vizuálisan is tudják artikulálni. Rengeteget jártam a párizsi nagyáruházakban is, mivel a plázakultúra is nagyon érdekelt. Egyébként, amikor a Westend épült Budapesten, annak a nyitónapjain is ott voltam. Számomra a legfrenetikusabb élmény az esztétikailag igényes áru display-e és a shoppingolás kifinomult világa, ami Párizson kívül nem sok helyen létezik – esetleg talán még Londonban.

A Sciences Po-n volt még két magyar lány rajtam kívül, de velük semmilyen kapcsolatom nem alakult ki. Viszont lett egy román társaságom, ahová rendszeresen jártam, ugyanis egyszer egy buszon leszállított egy román fiú, hogy milyen érdekes az arcjátékom, és hogy nem gondolta volna, hogy román vagyok. Erre mondtam, hogy nem is vagyok román, de rajta keresztül megismertem néhány barátját, és így összejött egy baráti kör, akikkel olykor akár huszan is összegyűltünk egy-egy hétvégén – például órát is először Párizsban táncoltam. Velük sokkal inkább megtaláltam a hangot, mint a magyarokkal. Kibeszéltük a franciákat, hogy milyen beképzettek, nem tudnak semmit rólunk, maguknak való, nem engedek közel a másikat, kávézni ugyan lehet velük, de bezzeg a lakásukba soha nem hívnak meg. Az is feltűnt, hogy a románok a reptéren is egykettőre megtalálták egymást, rögtön elkezdtek beszélgetni, pillanatok alatt megvolt a közös téma. A magyarok meg külön-külön, szépen a maguk kis vackában üldögéltek, és vigyáztak, nehogy kiderüljön róluk, hogy magyarok.

Volt egy ilyen furcsa dolog, hogy életemben először vagyok Nyugat-Európában, és nem lehetett bevallani a franciáknak, hogy szeretném megnézni az Eiffel-tornyot, merthogy az szerintük milyen ciki. De a románoknak el lehetett mondani, hogy amikor először megláttam, akkor kiment az erő a lábamból, hogy itt van, végre, húszéves várakozás után! A románokban benne van, hogy Párizsért lehet lelkesedni. Mesélték, hogy a nyolcvanas években minden román iskolában volt egy Párizs-térkép a falon, és mindenkinek megmagyarázták, hogy Párizs hogy néz ki, mintha lett volna ennek bármi realitása. Minden román ember vágyik arra, hogy

ehhez a városhoz legyen valami köze. Az egyik román lány, egy ortodox papnak a lánya, mindig azt mondta, hogy Párizs olyan, mintha ott örök tavasz lenne. És ahogy ezt mondta, annak volt egy ilyen román televíziós intonációja. Ezt a naiv lelkesedést nagyon jó volt megélni velük.

Aztán amikor hazajöttem, két évig egy mult céghez kerültem Kolozsvárra marketingesként, és így találkoztam Gergellyel, a későbbi férjemmel, aki ugyanennek a cégnek a debreceni kirendeltségén dolgozott. Ő is marketinges volt, szintén franciás, és szintén a bölcsészetről ugrott ki a marketing irányába. Eleinte nehéz volt elgondolni, hogy magyarországi partnerem lesz. Korábban el tudtam volna képzelni egy csomó interetnikus kapcsolatot, de azt, hogy magyarországi legyen a férjem, nem nagyon, főleg amiatt, ahogy Erdélyt egzotizizálják. Ő soha nem járt korábban Erdélyben, úgyhogy az első közös nyaralásunk az volt, hogy elvittem Brassóba és Bukarestbe, mert azt gondoltam, hogy látnia kell, hogy ez nagyon más, mint amire ő esetleg föl volt készülve. Bukarest azóta is a közös kedvenc városunk. Ő egy nagyon figyelmes, diszkrét, humánus valaki, meg tudja érteni a másik embert, és van egy csomó vonzó tulajdonsága. Látták rajtunk, hogy nagy a szerelem, és hogy erős közöttünk a kötés, úgyhogy hamar elfogadta őt a környezetem. Abszolút fogékony volt erre a balkáni improvizált franciaságra is. Bukarest neki tényleg egy olyan világ volt, ami egy franciás ember számára, aki még soha nem találkozott azzal, amivé a francia kultúra Romániában lett, egy lenyűgöző dolog. Hogy látni, hogy van itt egy nemzet, amelyik abban a mitikus ködben él, hogy van neki egy nagy testvére. És amikor a néniket néztük a bukaresti metróban, felfedeztük bennük ezt a kvázi franciaságot, ami egyszerre volt humoros és lenyűgöző.

A legfontosabb közös vonás a férjemmel, hogy mindkettőnkben erős a munkásosztályegő, és nagyon szolidarizálunk az alul lévőkkel. Emlékszem, mindkettőnket mennyire megmozgatta, hogy amikor először voltunk Kolozsváron, a Garibaldi hídra rá volt írva, hogy hiányoztok nekünk. Ez a vendégmunkások felé volt egy üzenet. Merthogy Romániában úgy nőtt fel egy generáció, hogy nem voltak szüleik, mert valahol máshol dolgoztak. Minden hónapban küldték haza a pénzt, de a családjukat csak nyáron láthatták egy-két hétre. Számomra fontos volt az is, hogy olyan partnerem legyen, akinek nincs gyereke, és Gergely is azt mondta, hogy olyan társat szeretne találni, aki nem akar gyereket. Nincs nagy vagyonunk, az első autót közösen vettük, az első ingatlan

is közös tulajdonunk. De még ezekről is azt mondta, hogy nem kellenének az ilyen vagyontárgyak, mert ő Kanadában azt látta, hogy az emberek csak bérelnék dolgokat. Csakhogy nekem azzal telt a fiatalokom, hogy mennek fel az ingatlanárak, és óriási létfenyegetettségnek éreztem, hogy nincs saját lakásom. Az ilyenfajta lakásbérlettel talán együtt tudnék élni Berlinben, de Magyarországon nem, mert ez Európának nem az a része, ahol az ember könnyen megengedheti magának, hogy bérben lakjon. Egyetemista koromban tele voltam olyan sztorikkal, hogy az embert hogy veri át a tulajdonos, és az embert semmi nem védi meg. Ezért mondtam, hogy nem fogom ezt a lúzer értelmiségi életet élni, hogy akkor tesznek ki a lakásból, amikor akarnak. Szerintem ez egy ilyen tipikus kelet-európai dolog, hogy védtelennek érzem magam a világgal szemben.

Miután kezdett egyre komolyabb lenni a kapcsolatunk, Gergely kijárta, hogy én is a debreceni kirendeltséghez kerüljek. És rögtön az elején az ottani főnököm azt mondta, amit azóta sem igen tudok hova tenni, hogy az erdélyieket ő gyökértelesen érzi. Ez nekem azért volt nagyon furcsa, mert inkább a fordítottját gondolnám. Azt hiszem, valami olyasmire utalhatott, hogy mivel az erdélyiek nem Magyarországon születtek, sokkal kevésbé lojális munkaezők, mint egy debreceni magyar, mert ahogy ide tudtak jönni, úgy el tudnak menni máshová is. Debrecenben az volt számomra a legnagyobb konfliktus, hogy ott egy feudális struktúrával találkoztam. Hiába volt ez egy korszerűen működő cég, a főnök úgy gondolt a beosztottjaira, hogy legyenek neki hálások, hogy munkahelyet biztosít nekik. Ott derült ki számomra, hogy egy munkahelyen nem feltétlenül a munka minősége az, ami ott fog tartani. Azóta többször is hallottam, hogy az embert azért veszik fel valahová, amit tud, és azért bocsájtják el, amilyen. Ott az egyes helyzetekben nem azt várták el tőlem, hogy megoldjam a problémákat, hanem azt, hogy az általuk elképzelt logika szerint lojális legyek hozzájuk. Az erdélyiekről meg azt gondolták, hogy túlságosan önjárók. Ebben van valami, mert az erdélyi emberek megszokták, hogy egy csomó improvizált helyzetben kellett döntést hoznunk. Korábban, a kolozsvári munkahelyemen egyáltalán nem volt gond, ha elébe mentem egy-egy probléma megoldásának, és magamtól vittem végig egy projektet, anélkül, hogy szóltam volna a főnöknek. Debrecenben találkoztam először azzal, hogy engedélyt kell kérni az ilyen dolgokra. De sajnos ebben én nagyon rossz voltam, mert nem láttam be, hogy erre szükség van.

Az volt az érzésem Debrecennel kapcsolatban, hogy az ő logikájukat, ha az ember nem ott született, nemigen lehet megtanulni. Eleve mi az, hogy odaköltözünk a nagy semmi közepére, ahol se víz, se hegy, se semmi? Logikátlan eleve a város léte is. A debreceni ember szerint a világ egyféleképpen működik, és ha én valamit másképpen csinállok, akkor az baj. Nekem nagyon fárasztó volt ott lenni, mivel úgy éreztem, hogy minden perc egy önlegitimációs játszma. Az emberek replikáiból az derült ki, hogy ők mindig pontosan tudják, hogy az élet hogy működik, és ha valaki ezt másképp látta, azt személyes sértésnek vették. Amikor mondjuk bementem egy mézárszékre, egy örök probléma volt, amikor azt mondtam, hogy kérek egy fél kiló valamit. Mert ők erre azt válaszolták: hogyhogy egy fél kilót? Ebből legalább másfél kilót kell, és mellé kell venni a nemtom még mit! Erre mondom, helló, te honnan tudod, hogy én hány emberre főzök, milyen eseményre? Vagy megérkezek az állomásra, veszek egy jegyet, erre megkérdezik, hogy miért nem veszek kettőt, mert hogy visszafele mivel jövök majd.

Nagyon furcsa volt azzal is szembesülni, hogy a férjem baráti köre engem az erdélyi feleségként emlegetett. Ez engem borzasztóan idegesített, mert amikor azt hallom, hogy valaki erdélyinek nevez, akkor tudom, hogy olyasmit gondol Erdélyről, amivel én biztosan nem fogok egyetérteni. Ugyanis ha én egy erdélyivel beszélgetek, akkor hamar rá fogok jönni, hogy ő szatmári, marosvásárhelyi vagy szeredai, és ha éppen székely, akkor ott is szétválunk, hogy melyik székről származik. Erre utalnak a belső sztereotípiák is, amikben azért van némi igazság. Hogy Váradon és Szatmárnémetiben az emberek rugalmasak, seftelnek, a magyar tévét nézik, és nyitottak a technikai innovációra, Temesvár hackerváros, a vásárhelyiek meg nagy sznobok és elitisták. Székelyföldre ez nem jellemző, ott viszont mindenhol megvan a sportok és főleg a hoki erős kultusza. Viszont ezen belül fontosak a különbségek is: a szentgyörgyiek ilyen művészfélék, ismerik az értelmiségi pletykákat, erős a színházi kultúra, megy a dráma meg a performansz, és bennfentesen kacagnak a színházi előadások alatt. Udvarhely az a város, ahol a családi szervezettséget a csúcsra járatják. Elmegy a gyerek Kolozsvárra tanulni, de utána hazamegy, lesz egy nagy háza és három gyereke, egy a papának, egy a mamának és egy a nagytatának meg a nagymamának. Szeredában az ökotudatos élet táptalajra lelt, mivel ott a családcentrικusság együtt jár az innovativitással, és meg tudják találni a család helyét a természetben. Keresztúr meg az

a hely, ahonnan menekülni kell. És így tovább, és így tovább... Vagyis amikor engem valaki Debrecenben erdélyinek nevez, akkor ő egy nagy masszát csinál ebből a sokféle identitású és beállítottságú embertömegből. Viccesen szoktam mondani, hogy attól vagyunk erdélyiek, hogy a születési helyünkön kívül minden másik erdélyi régióról valami rosszat gondolunk.

A másik topik, ami engem baromira idegesített, hogy az erdélyi feleségek milyen ügyesek, jól főznek, rendben van a háztartás, a karrier, a gyerekeket is ellátják, satöbbi. Vagyis ez a „mindent kibír”-kategória. Ezzel soha nem tudtam azonosulni, viszont érdekes módon, amikor Debrecenbe kerültem, én is arra törekedtem, hogy megfelelek az ottani elvárásoknak. Például a legtöbb húst abban a városban dolgoztam fel, mert egy ilyen húsevő világban hozzá kellett idomulni ezekhez a szten-derdekhez. Életemben először trianonozni szintén Debrecenben hallottam. Nagyon meglepődött az illető, amikor azt válaszoltam neki, hogy ne sirassa Trianont, mert a legjobb dolog az életünkben az volt, hogy a románokkal kellett kohabitálni, mert így legalább nem egy teljesen monokulturális, elitista magyar kultúrában kellett felnőnünk. Erre csak nézett rám bambán, nem is értette, hogy miről beszélek. Az emberek ott nagyon keveset tudtak rólunk, és miközben meg voltak győződve arról, hogy mi az archaikus értékeket őrizzük, sokszor szegénynek gondolták az erdélyieket. A baráti körünkben is előfordult, hogy megkérdezték, nem akarnám-e átnézni a használaton kívüli ruháikat. És amikor mondtam, hogy egy kolozsvári ingatlan sokkal drágább, mint egy debreceni, nagyon elcsodálkoztak. Ennek az lehetett az oka, hogy ők még a '89 utáni emlékeikből éltek, mivel ekkor szánták rá magukat, életükben először és utoljára, hogy egy erdélyi körutat tegyenek, de az már nem jutott el hozzájuk, hogy azóta Románia mennyire kilótt. Akkor jöttem rá arra, hogy a gyarmatosítókra jellemző az a lustaság, hogy nem készülnek fel más kultúrákból, mert nekik bőven elég a sajátjukról való tudás, hiszen korábban abból elég jól meg tudtak élni.

Debrecenben kiderült, hogy túlságosan proaktív vagyok, úgyhogy arra gondoltam, hogy ezt a késztetésemet egy nagyobb városban talán jobban fogják tolerálni. Elkezdtem hát keresgélni budapesti munkahelyeket, de majdnem egy évbe telt, míg végre találtam egyet, ami nagyjából megfelelőnek tűnt. Egy olyan marketinges céghez kerültem, ahol nagyobb megrendelőknek dolgoztunk. Workshopok, edukáció – főleg ilyen témákban

kellett kontenteket gyártani. Ott kifogtam egy egészen másféle főnököt, aki pontosan érzékelte, hogy nagyon más vagyok, mint a magyarországi alappopuláció. Ott már azt csinálhattam, amit akartam, nem volt feudalizmus, nagyon megbízott bennem, csak hogy egy-két év után azt kezdtem érezni, hogy nagyon erős benne az ilyen határátlépő barátkozási vágy. Egy olyan energiavámpír volt, aki folyton a pozitív impulzusokat kereste az életben. Erről kevesebbet beszélünk, mert mindig a toxikussá váló férfi-nő viszony kerül előtérbe, de vannak olyan főnöknők, akik tudatosan olyan beosztottakat keresnek, akikkel egyfajta barátság-hiátust akarnak pótolni az életükben, és én pontosan egy ilyenbe futottam bele. Ott kezdtem belepörögni abba, hogy folyamatosan dolgoztam, és olyan dolgokat csináltam, amiknek szinte nem is volt köze a munkahelyi megbízatásaimhoz. Mindenféle hétvégi tréningekbe is beszervezték, ezért elkezdtem egyre jobban védeni a szabad időmet, erre ő megharagudott, hogy miért nem bulizok velük.

A debreceni közeg még egy tradicionális macsó világ volt. Folyamatosan azon spekuláltak, hogy vajon mikor megyek el szülni, és amikor rájöttek, hogy ez nem fog bekövetkezni, akkor elkezdtem veszélyes munkatárs lenni, mert azt gondolták, hogy ez egy ilyen karrier-mániás nőszemély, aki majd itt ki akar lőni – miközben ez engem abszolút nem foglalkoztatott. A másik oldala mindennek, hogy annál a generációnál, ahová a pesti főnöknőm tartozott, reflektálatlanul megvolt ez a sisterhood-érzés. A marketinges szakmában különösen gyakori, hogy azok a nők, akik a rendszerváltás után cégeket alapítottak, ezt nagyon határátlépő módon csinálták. Tőlük meg lehetett kapni azt a figyelmet, ami kijárt egy fiatalabb női munkatársnak, akiről azt gondolták, hogy a feminizmus szempontjából egy problémás közegebből jön. Csak hogy ez ugyanaz a gyarmatosítás, mint amikor ruhát adnak az erdélyinek. Az én főnöknőm is nagyon próbált odafigyelni a nőkre és a női problémákra, miközben azok a férfiak, akik nálam egy picivel idősebbek voltak, próbálták megkímélni magukat a sok munkától, és egy ilyen nyugalmasabb munkakörnyezetet kerestek. A főnöknőmnek nagyon imponált, hogy ezek a fiúk szívesen voltak az ő beosztottjai, ezért meg is engedte nekik, hogy nagyobb mozgásterük legyen. Velük szemben nem voltak olyan nagyok az elvárásai.

Az ilyen női vezetőknél azt látom, hogy számukra a főnöki pozíció leginkább egy anyapozíció. Az asszertív kommunikációban nem olyan jók,

de egy dolgot tudnak: kevésbé konfliktuskerülők, mint a férfiak, és előszeretettel robbantják ki a konfliktusokat, mert azt remélik, hogy ezekből jól fognak kijönni. Sokszor felvállalják a megosztó szerepet, hogy aztán egy számukra megfelelő férfi mögé beálljanak. Csak hogy ez szerintem ugyanaz, mint hátulról kamarillapolitikát folytatni. A férfiaknál is úgy látom, hogy apareflexekkel irányítanak szervezeteket, és az emberekről leginkább a lojalitás kategóriája mentén gondolkodnak. Én azért lehettem olyan ember, akit nem tudnak hová tenni, mert a lojalitásom kifejezésén nem szoktam dolgozni, mivel számomra az a lényeg, hogy meg tudom-e csinálni a munkát legjobban és leggyorsabban, vagy sem. Az én generációmban egyre gyakoribb szempont, hogy munkahelyekből áll a világ, és örüljenek, hogy őket választottam az óriási kínálatból. De csak nemrég jöttem rá, hogy mindez másoknak nagyon ellenszenves és szokatlan lehetett.

A lényeg, hogy kezdett elegendő lenni ebből a munkahelyből is, és újra elkezdtem keresgélni. Megint majdnem egy évig tartott, míg sikerült átkerülnöm arra a budapesti helyre, ez már a pandémia után volt, ahol jelenleg is dolgozom. Itt van egy nemzetközinek mondható vezetés, és a cégnél mindenki azt gondolja magáról, hogy nagyon korszerű ismeretei vannak a világról. Természetesen Erdély már nem tartozik bele ebbe a korszerű ismeretcsomagba. Én itt megkaptam mindent, onnan kezdve, hogy biztos jól tudok titkot tartani, mert erdélyi vagyok, ami csak azért vicces, mert imádok pletykálni, és azt gondolom, hogy a pletyka egy nagyon fontos műfaja az emberi civilizációnak. A másik, amin sokat szórakoztam, aztán el is kezdtem tőkét kovácsolni belőle, hogy voltak helyzetek, amikor be lettem dobva a mélyvízbe, hogy közvetítsek emberek között. És hogy akkor ezt azért tudom csinálni, mert erdélyi vagyok. Vagy épp ellenkezőleg: milyen fura, annak ellenére, hogy erdélyi vagyok, ezt jól tudom csinálni. Ennél a cégnél jókat szórakozom azon is, hogy a nemi egyenlőség jegyében akár egy férfit is előre lehet engedni. Romániában és Debrecenben másféle hierarchia nem létezett, mindig a nő ment előre, noha Franciaországban az idősebb tanárokat illett előre engedni, vagyis a rang felülírta a kort és a nemet.

Volt még egy elképzelés velem kapcsolatban, amivel viszont már inkább tudok azonosulni, hogy én azért nem tudok nemet mondani, és azért fogadok el sokféle feladatot, mert Erdélyben megtanultuk, hogy egy szélsőséges kizsákmányoló rendszerben élünk. Sokszor érzékeltem, hogy a

kisebbségi emberek nemigen érzékenyek arra, ha egy feladatleírás kevésbé pontos. Nem baj, ha van egy kis játéktér. És ez nem feltétlenül a politikummal függött össze, hanem inkább azzal, hogy mivel az intézmények működtetése sokszor múltott az egyéni ambíciókon, valahogy megszoktuk, hogy ahhoz, hogy egy intézmény működjön, nincs szükség személyi titkárnőre, hiszen egy csomó munkát az ember magától is megcsinál, mert azt gondolja, hogy máskülönben a működés rovására menne. Rájöttem, hogy ez egy ilyen habituális adottságom, hogy megoldom a dolgokat, és nem kérdezek rá a főnöktől, hogy ezt vagy azt hogy csináljam. Ezért sokszor túlbuzgónak hisznek. Amikor például egy főnök beszél egy problémáról, akkor nekem rögtön az a belső indíttatásom, hogy akkor erre keressünk valamilyen megoldást. Ez a magyarországi szervezetekben szocializálódott emberekre nem annyira jellemző.

A mostani munkahelyemen alkalmam volt megismerni a magyar liberális patriarchátust is, amiről korábban fogalmam sem volt, és ami engem baromira idegesít. Erdélyben a dzsender-átrendeződés és -innováció ugyanannak a generációnak volt a dolga. Ennek én is a haszonélvezője voltam. Ezek a pesti liberális férfiak is azt prédikálják, hogy tolerancia legyen, és mindenkit el kell fogadni, miközben annyira begyepesedettek és annyira csak a saját perspektívájukból látják a világot, hogy az tulajdonképpen egy imperialista logika. Egyszer például, karácsony előtt volt egy szűk határidős projektünk. Hárman voltunk benne: két férfi és én. Ők megpróbálták a határidőt újratárgyalni, de én hamar felfogtam, hogy ez nem fog menni. Igazam is lett, csak hogy kiderült, hogy nincs olyan időpont, ami mindhármunknak jó lenne. Egyikük egy nagyon liberálisan gondolkodó férfi, aki mindig felhossa, hogy milyen fontos a nemek közti egyenlőség otthon és a munkahelyen egyaránt, blablabla. Na, ő azt a megoldást ötölte ki, hogy én majd külön-külön elbeszélgetek mindkettőjükkel, és utána az eredményeket összeítem. Ugyanannyi diplomájuk van, mint nekem, ugyanolyan szinten vagyunk a rendszerben. Miért az a megoldás, hogy én két plusz munkaórát beleteszek az egészbe, majd összesítem az eredményeket? Nyilván nem szóltam semmit, és megcsináltam. Tudom, az én hibám is, hogy hagyom, hogy mindez megtörténjen velem. De szerintem az egy valid nézőpont, hogyha az ember hangoztat elveket, akkor jó, azokat a gyakorlatban is képes alkalmazni!

Magyarországon sokáig úgy éreztem magam, mintha egy kicsi kém lennék, aki nem rossz

szándékkal, de nagy kíváncsisággal meg akarja tudni, hogy az emberek hogyan élnek, és mennyiben különböznek a kolozsváriaktól. És arra jutottam, hogy a kolozsvári nagypolgári elitnek van egy konzervatív jellege a budapestihez képest. A budai elit, ami felhalmozott magának mindenféle előnyöket, s közben modernista, nyugatos szemlélete van, úgy gondolja, hogy a világ Béctől nyugatra jó, ahhoz viszonyítja a magyar valóságot, és a gyerekeit most Anglia után éppen Hollandiába küldi egyetemre. Ez a legnagyobb vicc! A kolozsváriakra ez nem jellemző, ők szolidárisak a kolozsvári magyarsággal és a transzszilván tudattal. Szerintem annak, hogy Magyarországon ilyen politikai berendezkedés alakult ki, az is az egyik oka, hogy a budapesti elit nem szolidáris a magyar társadalommal. Ez nem egy túl szép történet. Debrecenben viszont olyan elitek vannak, amelyek nagyon szolidárisak a saját világukkal, csak hogy az egy teljesen más világ. Náluk is az jön vissza, ami a székeleyknél, hogy az egy organikus kultúra, megvan a belső értékrendje, és ha valaki azt tudja követni, akkor a közeg befogadja, és jó élete lesz. Ha viszont valaki ehhez nem tud alkalmazkodni, akkor jobb, ha menekül onnan.

Nekem igazából sehol sem volt egy olyan közeget, amire támaszkodhattam volna. És ha visszatekintek az elmúlt húsz évemre, világos lesz, hogy mindig valamiféle köztes pozíció volt fontos az életemben. Nemcsak a magyarok és a románok között, hanem a szórvány és Kolozsvár között is. Ugyanez a köztes pozícióm megvan a dzsender-kérdések kapcsán is. Nagyon tudok empatizálni a férfiak problematikájával. Látom, hogy a maszkulinitás átalakul, a macsóságot megkérdőjelezzük, egyébként teljesen jogosan, miközben nehezen épülnek új szereplehetőségek a helyére. Átérezem, hogy sokszor mennyire nehéz a férfiaknak, mivel egyre inkább szűkül a választható identitások szintjén a mozgásterük. És ha nekem volna egy fiam, akkor nem nagyon tudnám hogy nevelni. Közben pedig ezeket az elszánt feminista kiscsajokat is meg tudom érteni, akik nekimennek a patriarchális rendszernek. Mindkét helyzettel nagyon tudok azonosulni, de egyik világhoz sem tartozom. A negyedik, ami számomra talán legfontosabb ebben a köztes létben, az a generációs viszonylatrendszer. E tekintetben, és ezt most nagyon tudatosan mondom, egyfajta hídpozíciót foglalkozok el. Azt gondolom, hogy a miénk nem egy markáns generáció. Egyre inkább úgy látom, hogy mi középen rekedtünk: kikaptunk a szüleinktől, és most kikapunk a gyerekeinktől is, mivel ami most épül, abban megint kezd erős lenni a patriarchális

logika. Mi nem akartunk főnökök lenni, miközben fölöttünk főnökösködött az előző generáció, csak-hogy jöttek ezek a kis szimpatikus fiatalok, akikben van egy erős hatalomakarat, és akik egyre inkább bekeményítenek. Erről sok szervezetfejlesztő is beszél, hogy a pandémia után sokan nem mentek vissza a munkahelyekre, és ránk, a szolidáris negyvenesekre voltak terhelhetők a feladatok. Úgyhogy megtanultam, hogy a rugalmasság nagyon fontos, mert amikor minden irányban befülnek a rendszerek, akkor az az egyetlen dolog, amit tudok csinálni, hogy alkalmazkodom.

Húsz éven keresztül nem nagyon vállaltam fel konfliktusokat, miközben a fejemben hatszáz konfliktust tudtam volna indítani minden irányban. De egy évtized után Magyarországon úgy érzem, megtaláltam a hangot a nálam egy fél generációval idősebbekkel és a fiatalabbakkal is. Ma már nem úgy élem meg, hogy milyen kevés vagyok, és hogy

semmibe sem tudtam beleállni, hanem úgy, hogy az vagyok én, *aki ott maradt középen*. Nem akarok túlságosan radikalizálódni. S miközben van bennem egy ösztönös alkalmazkodókészség, számomra az autentikusság is nagyon fontos. Rájöttem, hogy akkor lehetek autentikus, ha létrehozok egy olyan teret, amit én találtam ki, és ahol otthonosan érzem magam. Csak hát az a gond, hogy a kisebbségi lét összezavarodott mintákat is létrehozhat, és az ember soha nem tud megnyugodni. A nyugvópontból bármikor ki lehet pattanni, aztán vissza, ami egy ilyen folyamatos libikóka-játékot hoz létre. Van, amikor ez vicces, és van, amikor nagyon fárasztó. Rám is jellemző, hogy folyamatosan visszamegyek a startvonalra, aztán kétévente mindent újrakezdek zéróról. És ez legalább olyan fontos elem az életemben, mint az, hogy középre állok.

Budapest, 2024. április – 2025. február